

„...hány helyen nincsen Petőfi?”* Amit a Petőfi-legendák háttéréről tudni lehet

/

MARGÓCSY ISTVÁN

*„Egyszer mindenki volt Petőfi. / Egyszer mindenki
lesz.”¹*

„Visszatért Petőfi!” – zengett 2015 nyarán a széles körű propaganda a Barguzinban kiásott tetem újratemetése kapcsán, s valóban: a Kerepesi temetőben megtörtént Petőfi újratemetése (annak a napnak évfordulóján, amikor Barguzinban

---

* A cím Jókai Mórtól vett idézet: „Benne irodalmunk egyik legfényesebb csillaga hunyt el. Egyhirtelen meg sem lehet azt mondani, mit vesztünk el benne; csak amint mindig jobban halad egyik év a másik után madárlátta sirja felett: úgy tűnik fel egyenkint, hogy hány helyen nincsen Petőfi?...” JÓKAI Mór, „Petőfi Sándor élete és költeményei”, in *Petőfi Sándor összes költeményei: Elbeszélő költemények*, szerk. HAVAS Adolf, 3 köt. Petőfi Sándor összes művei 1. (Budapest: Athenaeum, 1892). 1:LXXI.

¹ Posztpetőfi Sándor, *Bábuk ura: Összes barguzini versek és magyarnóták: Szilágyi Ákos gyűjtése* (Noran Libro Kiadó, 2017), 21.

megtörtént a csoda: a holttest előkerült); s a temetésen és az azt követő esti ünnepélyen a Sportarénában nem csekély tömeg vett részt, megrendülve a rég várt, nagy esemény bekövetkeztén: Petőfi, úgymond, visszatért hazájába, s végre méltó sírhelyen várja megigazulását. A temetés egyházi szertartással ment végbe (az evangélikus vallásban született, a vallással nemigen törődő költőt református papok búcsúztatták – vagy üdvözölték), s az elhangzott beszédek csodálatos mechanizmussal követték a kultikus retorika (mondhatnánk: liturgia) hagyományát: emelkedett és fenséges szólamokkal vették körül a „búvóhelyet nyert” földi maradványokat. Az egyik lelkész azt a példát hozta fel az újratemetés analógiájaként, hogy hajdan Mózes is elhozta Egyiptomból Józsefnek csontjait, s az új hazában négyszáz év elmúltán adtak végső nyughelyet a nagy elődnek; elhangzott az is, hogy Petőfi a maga rövid életében mintegy megismételte a nagy mintát: itthoni irodalmi élete (1842-től 1849-ig) a hét bő esztendő, szibériai számkivetettsége (1849-től 1856-ig) a hét szűk esztendő példázatát képviselte – a mostani temetés pedig egyszerre minősül nagyszabású lezárásnak, búcsúnak és újrakezdésnek; amint az Erdélyből, Háromszékből érkezett lelkész szavaiban el is hangzott: „én személyesen hívlak Erdélybe – jöjj és hozz lángot közénk –, mert a mostani erdélyi költők nem teljesítik küldetésüket”. A temetésre több erdélyi tájról is hoztak földet székely varrottas zacskókban, hogy Petőfi nyughelyének megadhassák az össznemzeti jelleget – így a földi maradványok a kutatás titkos dokumentumaival együtt a továbbiakban mintegy egyházilag és nemzetileg is megszentelt földben nyugodhatnak.²

---

² A temetés és az ünnepség dokumentációja: CMM TV, *Petőfi visszatért: Teljes film*, 2016, hozzáférés: 2020. 03. 20, <https://www.youtube.com/watch?v=zanVDGWkrZo>.

A temetés kapcsán természetesen nem maradhattak el a botrányok sem: a Magyarok Világszövetsége, amely pedig hosszú évek során maximálisan támogatta és ma is támogatja a szibériai legenda továbbélését, részletesen ki nem fejtett okok alapján elutasította a temetés elismerését (ők a Hősök terén vélték volna méltónak a temetés celebrálását);³ a legendában nem hívő közönség számára pedig komoly fejtörést okozott, hogy vajon mit is temettek el a nagy titkosítás közben a sírba: a holttest, a csontváz s kivált a koponya holléte örök titokként lett rögzítve – még a hívek sem értesülhettek a temetés tényleges állapotáról vagy hollétéről. S – persze csak kívülről nézve – valamelyest csorbította a szertartás hitelét, hogy a temetés a jogszabályok nyílt és hangoztatott megsértése mellett zajlott: a sírhelyet más bérelte ki, más célra, a temető igazgatósága előre nem értesült az eseményről; de persze a későbbiekben napirendre tértek a különleges eset felett: mivel sem a rendőrség, sem az ÁNTSZ nem állapított meg jogszabálysértést „vagy más hatósági intézkedésre okot adó körülményt”, így aztán a temetkezési intézet ismeretei szerint további eljárást sem kezdeményeztek, s ezért a temetkezési intézet az eljáró hatóságok döntését tudomásul vette – ami azt jelenti, hogy a Petőfinek állított sír a továbbiakban nemcsak hogy fennmaradhat, hanem szabadon látogatható és tisztelhető.

Ismeretes, hogy Petőfi szibériai fogságának legendája, hosszú előtörténet után, az 1990-es években lángolt fel hihetetlen erővel és elképesztő publicitással, s hiába cáfolta a tudomány, mind a történelem, mind az irodalom részéről rendkívül alaposan a feltételezést,⁴ egy nem csekély nagyságrendű „hívó”

---

³ *Patrubány Miklós nemzetpolitikai előadása*, 2015, hozzáférés: 2020. 03. 20., <https://www.youtube.com/watch?v=qRQs6cNd9Iw>.

⁴ Kovács László, szerk., *Nem Petőfi!: Tanulmányok az MTA Természettudományi*

közösség és közönség számára a legenda igazsága egy pillanatra sem ingott meg. Nem egy hatalmas terjedelmű könyv foglalja össze e legenda részleteit, mely szerint Petőfi Szibériában szamovárokat javított, hálót font, színielőadást szervezett, a már régebben oda száműzött dekabrista forradalmárral, Küchelbeckerrel barátkozott, összekötötte életét a helyi postamester lányával, gyermeke is született, Alexander (aki mivel törvénytelenül született, nem kaphatta meg az apa nevét, ezért Kuznyecov lett, bár az anyakönyvben így sincs benne; ükunokái ma is élnek).⁵ Sőt, a feltételezés szerint Petőfi verseket is írt – mondhatnám, természetesen – orosz nyelven (szlovák származása révén hamar és könnyen megtanulhatta az orosz nyelvet): a barguzini expedíció tolmácsa huszonnégyszerepet talált és fordított le, amelyek – összerint – Petőfi Sándortól származnak. Ezeket a barguzini plébános jegyezte le, és népdalként is ismertek voltak. Petőfi vélhetően három álnéven írta kint a verseit: Petrovics, Petifájev és Zander (mivel száműzetésben volt, nem írhatott a saját nevére, mert azonnal kivégezték volna...).⁶ S persze e verseknek irodalmi értékelése is megszületett, amellett, hogy egy burját-orosz kutató is (A. V. Tyivanyenko a történelmi tudományok doktora, professor, az orosz Petőfi Sándor szibériai életét kutató társaság vezetője Ulan-Ude egyeteméről) bizonyítani akarta a szerzőséget, a jó nevű magyar professor a debreceni egyetemről, Szurumi Lajos is úgy vélekedett, hogy ő bár nem tud oroszul, de fele-

---

Szakértői Bizottsága tagjai és felkért szakértők tollából (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992); Kovács László, *Csalóka lidércfény nyomában: A szibériai Petőfi-kutatás csődje* (Budapest: Argumentum Kiadó, 2003).

⁵ A legrészletesebb – bár nem könnyen követhető – leírást ld.: Borzák Tibor, P. S.: *Titkok a barguzini csontváz körül* (BT-Press, 2014).

⁶ Nehéz Mihálynak, a barguzini expedíció tolmácsának felesége emlékezik. Itt olvashatók a versek is: Gergály Judith, „Petőfinek huszonnégyszere orosz verse is van”, *BorsOnline*, 2015. 27, hozzáférés: 2020. 03. 20, <https://www.borsonline.hu/aktualis/petofinek-huszonnegy-orosz-verse-is-van/99868>.

sége nyersfordításából egyértelműen ráébredt, hogy e költemények csak Petőfitől származhatnak...⁷

Mivel úgy vélem, Petőfi szibériai tartózkodásának és életének legendája a tudományos kritika előtt semmilyen módon nem tarthatja fenn magát, jelen tanulmányban nem is a legenda cáfolatával foglalkoznék (ezt a szaktudomány már sokszor és sokoldalúan elvégezte), hanem arra kérdeznék rá, milyen mechanizmusok működhetnek a társadalom egy jelentős részének lélektanában, hogy a tudományt félretéve, rendre s lebirkózzhatatlanul visszatér a legenda, s milyen funkciói lehetnek annak, hogy a legendaképzés a nemzeti emlékezet egyik legerősebb összetevőjeként nemcsak hogy folyamatosan működik, hanem újra s új formákban újra éled.

*

Közismert és alaposan kutatott irodalmi vagy még inkább társadalomlélektani tény, hogy a magyar irodalom létmódját, társadalmi elismertségét, társadalmi működését rendkívül mélyen áthatotta és mai napig áthatja a nemzeti irodalomnak s kivált nagy íróinak, hőseinek kultikus szemlélete, tisztelete. A legnagyobbnak állított és tekintett írók „emberfeletti” nagyságának, csodálatos különösségének, talán nem túlzás azt mondanunk: antropológiai másságának képzete a XIX. század romantikus irodalomfelfogása óta oly mélyen benne él a magyar irodalomszemléletben, olyannyira meghatározza

---

⁷ Az elemzést az irodalmi lapok nem akarták közölni, ezért először eszperantóul jelent meg. SZUROMI Lajos, *Ruslingvaj poemoj cu de Petőfi???: Petőfi orosz versei???*, Debrecena Bulteno 56. (Debrecen: Departementa Komitato Hajdú-Bihar de Hungara Esperanto-Asocio, 1990). Később közölte a *Békési Szemle* is. – Mivel magam orosz szakos voltam, lehet véleményem: az érintett versek harmadosztályú Lermontov-imitációként hatnak. Ha Petőfi meg is tanult volna oroszul, ilyen kifinomult orosz irodalmiságot nyilván nem tudott volna elsajátítani...

e költőknek, íróknak társadalmi emlékezetét, számon tartását s mindebből következőn műveiknek ismertségét és olvasottságát is, hogy – némi túlzással fogalmazván – a kultusz működése nélkül az irodalomnak társadalmi elismerése, alkalmazása, vagyis „használata” alig is képzelhető el.

Egy „átlagos” kiváló író (pl. Arany János, József Attila) kultusza természetesen elsősorban a szűkebb, értelmiségi olvasási csoportokban él és hat, de Petőfi Sándornak kultusza minden szempontból kivételesnek tekinthető: szinte példátlan mértékben hatja át nemcsak a irodalmi szakmánál szélesebb olvasóközönség szemléletét, hanem – bízást kijelenthető – a magyar társadalomnak szinte egészét (ami az irodalmi szakmát illeti: az elmúlt több mint százötven évben alig található olyan magyar költő, Arany Jánostól Kassák Lajoson és Pilinszky Jánoson keresztül Spiró Györgyig vagy Szálinger Balázsig, aki nem fogalmazta volna meg véleményét Petőfiről akár ódában, akár esszében, akár paródiában).⁸ Petőfi kultuszát azonban nem kizárólag költői teljesítménye biztosítja, hanem elsősorban a forradalomban betöltött szerepe, amely nemzetpolitikai szempontból rendkívül fontosnak minősült, s amelynek személyes különössége szinte felkínálta magát a nemzetközpontú kultikusságnak: Petőfi dicsősége ama napon érte el csúcspontját, amelyet a nemzet „felébredéseként” tartanak számon, s épp akkor veszett el, amikor a nemzet katasztrófája beteljesült.⁹

⁸ Csak két nagy antológiára hivatkozom: ENDRŐDI Sándor és BAROS Gyula, szerk., *Petőfi a magyar költők lantján: versek Petőfiről*, Petőfi-könyvtár 20. (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1910), 182. (Az Előszó szerint „csupán egy kis részét teszi annak az óriási anyagnak, mely idők folyamán hasonló alkotásokból főlhalmozódott”); CSANÁDI Imre, szerk., *Petőfi koszorúi: versek, vélekedések, vallomások Petőfiről*, (Budapest: Magvető, 1973).

⁹ E kérdést illetően alapvető leírás: KISS József, „A szibériai legenda mint a naiv népi Petőfi-kultusz terméke.”, in KISS József, *Válogatott tanulmányok*, szerk. Kiss Péter (Aba: SupCon, 2013), 132–171. – Első megjelenés: KISS József: „A szibériai legenda mint a naiv népi Petőfi-kultusz terméke”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 94, 3. (1990): 323–359.

E határtalanul nagyszabású kultuszt természetesen első-sorban százötven év iskolai sulykolása alapozta meg (nagyon sokáig az elemi iskolában egy egész fél évig foglalkoztak Petőfi életével!), de működésének „természetes” voltahoz hozzájárult százötven év ünnepegeinek, március 15-i rendezvényeinek megszakíthatatlan rituáléja, a nemzeti-történelmi-politikai szimbolikában kialakított Petőfi-kép kikerülhetetlensége (ami rendkívül szélsőséges politikai újraértelmezésekkel folyamatosan bővül).¹⁰ Petőfiről elnevezett intézmények és közterek (laktanyától kisbolygóig), a Petőfi-ábrázolások (szobrok, festmények, illusztrációk) hihetetlen elterjedtsége. Petőfinek már 1861-ben szobrot emeltek, amikor verseinek gyűjteményes kiadása még szóba se kerülhetett. Barabás Miklós *A Lánchíd alapkövetétele* c. festményére az 1860-as években odafesti Petőfit, holott tudnia kellett, hogy Petőfi nem vehetett részt az ünnepségen, hisz ez időben (1842-ben) még teljesen ismeretlen kezdő volt. Ugyanezen „természetességgel” szerepel Petőfi a 2011-es Alaptörvény illusztrációján is, Szok Iván vizionárius tablóján stb.¹¹ Petőfiről rengeteg irodalmi alkotás született: a hozzá vagy róla írott versek száma felmérhetetlen, igen sok regény (pl. Jókai Mór: *Tarka élet*, 1856; Harsányi Zsolt: *Az üstökös*, 1932), dráma (Hamvas József: *Csillagok találkozás*, 1927; Lombos Alfréd: *Petőfi-életképek*, nyolc egyfelvonásos dráma, 1936), sőt, eposz (pl. Kozma Andor: *Petőfi*, 1927; Juhász Árpád: *Petőfi*, eposz tíz énekben, 1945) dolgozta fel életét. Nem egyszer történt, hogy egyébként *nem* Petőfiről szóló

---

¹⁰ E folyamatot szemlélteti a dokumentumgyűjtemény: Margócsy István, szerk., *Jöjjön el a te országod: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, (Budapest: Szabad Tér Kiadó, 1988), 314.

¹¹ E kérdéshez ld.: Dékei Krisztina, „Petőfi, a köztéri emlékszobor”, *Beszélő* 14, 7–8 (2009): 98–103.; Varjas Károly, *Petőfi-szobrok hazánkban és határainkon túl (1850–1988)*, (Budapest: Antikva, 1989); Szok Iván: *Új alkotmány születik* c. festményét ld.: „Az Alaptörvény illusztrációi”, hozzáférés: 2020. 04. 28, <https://nemzetikonyvtar.kormany.hu/az-alaptorveny-illusztracioi-vandorkiallitas>.

regényekbe beiktatnak Petőfivel kapcsolatos eseményeket vagy elmékedéseket,¹² s számtalan ponyvakiadás és propagandaanyag is szól életéről,¹³ sőt az is megemlíthető, hogy készült olyan irodalomtörténeti tanulmány is, amely Petőfi életének minden egyes mozzanatában felismerni vélte a krisztusi analógiát.¹⁴

Mindennek következtében Petőfit illetően oly fokú érzelmi azonosulás és elkötelezettség tapasztalható igen széles tömegekben, amely más író vagy költőt egyáltalán nem illet meg – alakja és emléke számtalanszor és igen sokféleképpen folklorizálódott, s hozzáidomult a folklór hagyományos motívumkincséhez.¹⁵ Csak néhány példa: tudunk róla, hogy családi fényképalbumokba beillesztették Petőfi arcképét; megfogalmazódott az az ötlet is, hogy azon falvak, amelyekben állnak még fák, melyeket Petőfi megérinthezett, lépjenek szövet-ségre; a Petőfi-Hruz családok leszármazottjai nagy találkozon

---

12 E gesztus leglátványosabb példáját P. Szathmáry Károly szolgáltatta: nagy terjedelmű történeti regényében, amely az erdélyi 1848–49-es eseményeket tárgyalja, teljesen szervesen beiktat egy fejezetet Petőfi haláláról (aki *egyébként nem szerepel a cselekményben*), s részletesen kommentálja a mitikus eseményt. P. SZATHMÁRY KÁROLY, *Az ország sebei: regény*, 4 köt. (Pest: Athenaeum, 1871), 2:82–93.

13 Csak illusztrációként: a huszadik század első harmadáig oly hatalmas tömegű mű született, hogy a Magyar Könyvszemle két nagy terjedelmű közleményben összegezte a bibliográfiai adatokat. Ld.: BAROS GYULA, „Petőfi a szépirodalomban: Könyvszemle adatok a Petőfi-kultusz történetéhez”, *Magyar Könyvszemle*, 1-2. (1923): 122–136, <https://epa.oszk.hu/00000/00021/00174/pdf/122-136.pdf>.

14 KACZIÁNY GÉZA, *Petőfi: irodalmi tanulmány*, Petőfi-könyvtár 18. (Budapest: Lampel, 1899), 14–18.

15 Illusztrációként egy régi folklóradat (amely a tékozló fiú bibliai sémáját követi): a fiatal Petőfi nagy korhely volt, s ezért az apja kitagadta, mert csak lányát szerette, s mikor lányának hatalmas lagzit csapott, behívta a koldusokat is – jött egy züllött koldus, aki szép verset mondott a mátkapárra, majd leleplezte magát, hogy ő Petőfi, az apa erre visszafogadta, s soha nem engedte aztán el. Ld.: CSERNÁTONI GYULA, *Petőfi-tanulmányok*, Petőfi-könyvtár 25. (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1910), 165–167. (1888-as lejegyzés). – Egy folklóradat a legújabb időből: 2001. május 24-én közölte a *Hajdú-bihari Napló* Lakner Lajos gyűjtését: a múzeumvezetőnek egy idős asszony árulta el „félteve őrzött titkát”, amely szerint Debrecen egykori katonai gyakorlóterén temették el a fehéregyházi ütközetben eltűnt költőt. Van ott egy domb, és van azon két fa; az egyik alatt Petőfi nyugszik, a másik alá a lovat temették [...] A nénike maga is egy vénséges vén anyókatól hallotta ezt a történetet, s most úgy érezte, elő kell állnia az „igazsággal”.

gyültek össze 1998 nyarán (Andrásfalvy Bertalan volt kultuszminiszter részvételével); igen sok magánfelajánlásról tudunk, amelyek Petőfinek újabb s újabb szobrait kívánják felállítani – s végső soron ily kultikus áldozatkészség vezette a barguzini expedíció feltehetően igen nagy költségeinek finanszírozását is. Végezetül: Petőfi említése a közbeszédben is oly gyakran és magától értetődően előfordul, hogy időnként a furcsa meglepetést is alig-alig vesszük észre. Egy példával illusztrálnám ezt: 1956-ban a Petőfi Kör 12 pontba foglalt jelszavakat adott ki, melyek racionális politikai követeléseket fogalmaztak meg, ám közöttük, utolsó előtti helyen az a nehezen értelmezhető jelszó is helyet kapott: „Éljen Petőfi ifjúsága!”. Úgy látszik, Petőfi nevének elkiáltása mintegy garanciát szolgáltatott a többi követelés jogosságát illetően is – hisz különben vajon hogyan is kerülhetett ide?¹⁶

E hatalmas, beláthatatlan kultusz különös kettősséget eredményezett a Petőfiről szóló diskurzust illetően: egyrészt roppant széles körben elterjedt az a vélekedés, hogy Petőfiről már *mindent* lehet tudni, s ezért további kutatásoknak sok értelme nincsen (e vélekedés biztos támaszkodhat a jeles Petőfi-kutató Kerényi Ferenc állítására, mely szerint ő nyolc nap kivételével Petőfi életének minden napjáról tudja, hol járt s mit csinált), másrészt ugyanakkor a nem-szakmai közvélemény (és a művészi, írói, filmrendezői aktivitás) állandóan bizalmatlanságát fejezi ki a Petőfiről kialakított szakmai tudással szemben, s rendre újabb s újabb titkokat vél felfedezni

---

16 Ilyen jelszavak voltak: 1. Követeljük a lenini egyenjogúság alapján álló magyar-szovjet barátságot! 2. A népjólét emelését szolgáló új ötéves tervet! 3. Nagy Imrét a vezetésbe! 4. Nyílt tárgyalást a Farkas-ügyben! 5. Félre a kerékkötőkkel! 6. Le a sztálinista gazdaságpolitikával! ... 11. Éljen Petőfi ifjúsága! 12. Szocialista demokráciát! L.d.: „A Petőfi kör jelszavai”, *Szabad Ifjúság: Rőpirat*, 1956. október 23.; kötetben: „A Petőfi-kör jelszavai”, in *Jöjjön el a te országod: Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, szerk. Margócsy István, (Budapest: Szabad Tér Kiadó, 1988), 314.

Petőfit illetően, amelynek felderítését (s az *igazi* Petőfi bemutatását) a szakmán kívüli hagyomány újraértelmezésében keresi. Ugyanilyen kettősség figyelhető meg a Petőfi-jelenség általános karakterisztikáját illetően is: Petőfi egyfelől úgy lesz bemutatva, mint a „legnormálisabb” mindennapi ember és költő, aki a mindennapok tapasztalata alapján érthető meg mind pszichológiailag, mind költőileg (e nézet leghatározottabb s legnagyobb hatású képviselője, elsősorban nagy életrajzi regényében, Illyés Gyula volt, aki szerint „Petőfi mindnyájunk rokona. Alig van magyar anyanyelvű ember, akinek szívébe nem fészkelte be magát. Csaknem úgy, mintha vérségi közünk volna hozzá.”, máshol: „Petőfit minden parasztlegény érti”),¹⁷ másfelől azonban rendkívül jelentős ama nézetek hatása is, melyek szerint Petőfi oly kozmikus jelenség volt, amely minden történetiség és mindennapiság felett kell, hogy álljon, s amelynek ezek szerint mindenható transzcendenciája kell, hogy a legfontosabbként felmutattassék (Ágh István szerint „Verse sokkal több, mint a vers önmaga, itt nem szép képekről, rímekről, ritmusokról van szó, hanem olyan kivételes magatartásról, amely a szavak transzponálása nélkül is nagy költészet. Néha arra gondolok, ha egy sort se írt volna, akkor is a legnagyobb költőnknek kellene tartanunk. ... Petőfi betűk nélkül is él. ... Jelenléte ma is testi valóság. És bátorodom a még hihetlenebb föltételezésre, Petőfi már akkor is testi valóság volt a magyar költészetben, amikor még meg sem született...”;¹⁸ Juhász Ferenc pedig nagy ódájában Petőfit szinte magával a teremtéssel azonosítja, s helyét csak az univerzum

---

17 ILLYÉS Gyula, „Emlékezés Petőfi Sándor születésének 150. évfordulójára.”, in *Naplójegyzetek 1973-1974* szerk. ILLYÉS Gyuláné és ILLYÉS Mária, (Budapest: Szépirodalmi, 1990) 9.; ILLYÉS Gyula, „Előszó”, in ILLYÉS Gyula, *Ingyen lakoma: tanulmányok, vallomások*, (Budapest: Szépirodalmi, 1964), 8.

18 ÁGH István, „Öt pont Petőfiről (1973)”, in ÁGH István, *Egy álom következményei* (Budapest: Magvető, 1983), 208–210.

teljességében véli feltalálhatónak: „Te ember-anyagból épített arany mindenség-óra! Te mindenség-anyagból / szótt emberiség-kiáltás! ...Hol vagy? Csak te vagy! Hol vagy? Csak te vagy! Csodatűz Forradalom! Már az idő-kezdet előtt! S az idő-kezdet óta!”¹⁹ S ugyanígy hasonló kettősség kíséri a Petőfi-diskurzus „tárgyszerűségét” is: míg egyrésztől elképesztő mennyiségű és minőségű anyaggyűjtés folyt és folyik a Petőfivel kapcsolatos korpuszok mindegyikét illetően, addig másrésztől épp ez a foglalatosság nyit tág teret a Petőfiről kialakított vélekedések fantasztikus, dokumentálásra és bizonyításra nem szoruló „szabadsága” számára is, minek következtében Petőfiről a legszélsőségesebb képtelenségek is elhangozhatnak, s nagyon sokszor komolyan is vétetnek. Életrajzilag ilyen pl. maga a barguzini csontvázkeresés; interpretációkban pedig ilyenek ama párhuzamok, amelyek a legkülönbözőbb történeti és költői figurákkal hozzák közvetlen kapcsolatba Petőfit (ld. pl. a nagykanizsai I. világháborús emlékművet, Kisfaludy Strobl Zsigmond 1934-es alkotását, amelyen Petőfi vezeti a magyar honvédek támadását az orosz seregek ellen; de ilyen Petőfi találkozása Puskinnal 1951-ből, Petőfi reinkarnációja pl. Che Guevara figurájában 1973-ban stb.).²⁰

*

Mivel minden kultusz elsősorban az érintett figura életére koncentrál, a mítoszi-mesei felnagyításhoz mindig az életrajzi adatok szolgáltatják az alapot. S Petőfi esetében épp ez

19 JUHÁSZ Ferenc, „Petőfi, 1848”, in JUHÁSZ Ferenc, *A tizmilliárd éves szív* (Budapest: Szépirodalmi, 1989), 239–245.

20 Szász Endre 1951-ben a Puskin mozi falára megfestette Petőfi és Puskin barátkozását (ld.: MARGÓCSY, *Jöjjön el a te országod...*, 272–273.); Veress Miklós 1973-as, a Petőfi-vers pályázat nyertes versében így ír: „Rómában Cassius valék / Párizsban Desmoulins Kamill / ... / s most őriz a nép-szíve-sír / seblázás Guevara vagyok ...” Ld.: *Mozgó Világ*, 6 (1974): 6.

a mozzanat a döntő: ő, akinek élete hihetetlen precizitással fel van dolgozva, és életének eseményei közismertek, épp a mitikus szempontból legfontosabb pontokon hagy bizonytalanságot – csak születése és halála bizonytalan, illetve ismeretlen. Íme a mítosz alapja: itt áll előttünk a hős, akinek csak kezdete és vége tűnik el a homályban!²¹ Ismeretes a szülőhely körüli évszázados vita (amely Petőfi ellentmondásos nyilatkozataira, ködösítéseire is támaszkodhatik): vajon Kiskőrösön, Kiskunfélegyházán, esetleg Szabadszálláson született?²² Az kevésbé ismeretes, hogy maga a születési dátum is kérdéses: hiszen csak a keresztelés időpontja bizonyos – s nagyon elképzelhető, hogy Petőfi csak romantikus nagyravágyásból és szimbólumkeresés okán nevezte ki Szilveszter napját születésnapjául, hogy aztán minden év végén versben köszöntse a fordulót (figyelemre méltó, hogy az *időpont* körül széles körű vita sosem volt). Maga a *születés* azonban ismét ki van szolgáltatva az interpretáció kettősségének: egyrészt máig tartja magát az a feltételezés, miszerint Petőfi Széchenyi Istvánnak lett volna fia (Széchenyi egyik döblingi, zavart megjegyzését félremagyarázva),²³ másrészt az is megemlít-

---

21 A népi emlékezet akár Krisztus születésével is párhuzamot tudott teremteni: „Petőfi egy városban sem született, hanem országúton. Én úgy hallottam, úgy volt, hogy egyszer, régen pásztorok, juhászok, csikósok kint teleltek a félegyházi határban. Tél volt, de régen a pásztorok télen is a mezőn tanyáztak. Bementek egyszer a pásztorok az út menti csárdába, látják, ott ül egy szegény ember, és nagyon búsul. Kérdezték, mit búsul? Azért, mondta, mert úton volt a feleségével, és útközben megszületett a gyerek – most aztán itt vannak a csárdában, nem tudnak tovább menni, a nagy hó miatt sem, meg a gyerek miatt sem. A pásztorok igen megsajnálják, bementek az asszonyhoz, hogy valami keresztajándékot adjanak a gyerekeknek, ahogy szokás. De szegény pásztorok voltak, semmijük se volt, mi tellik egy pásztoról? – Az egyik odaadta neki az ostorát, a másik juhász volt, az kisbárányt adott, hogy mégis adjanak valamit.” Az 1955-ben gyűjtött legendát ld. DIENES András, *A legendák Petőfije: táj és emlékezés*, (Budapest: Magvető, 1957), 263.

22 A legújabb vitairat Szabadszállás mellett voksol: MOLNÁR Péterné, *„...a róna, hol születtem”: a Petőfi-szülőhelyvita* (Budapest: Helikon, 2013).

23 Széchenyi ezt írja: „Mint a látnok, aki az utóbbi időben támadt, mint például Petőfi – aki az én fiam s akinek anyját én, mint sok más is éhen halattam – pontosan eltalálta az én arcképemet a »Felhők«-ben.” *Levél Tasner Antalnak*. 1851. március 14. Közli: SPIRA György, *Széchenyiről* (Budapest: Logod Bt., 2005), 186–187.

hető, hogy – szinte az előzőnek inverz satírjátékaaként – máig fel-felbukkan, időnként irodalomtörténész által is képviselve, az a vélelem, hogy Hruz Mária nem Petrovics Istvántól, hanem a mézárszéken alkalmazott székálló legénytól szülte volna meg Petőfit...; harmadrészt a születés megtörténte a nemzeti üdvtörténet keretei közé helyezve transzcendens jelenségként is feltűnik, csodaként előlegezve meg a gyermek majdani jelentőségét: Illyés Gyula Petőfi-könyvének bevezetőjében az *egész nemzet várja a megszületést, amely beteljesítendő lesz a nemzet majdani üdvét:*

„A nagy költők nem váratlanul szólalnak meg, nem derült égből, mint az isteni kinyilatkoztatások. A népek életében messze visszamenőleg meg lehet állapítani, mikor estek vajúdásba, hogy megszüljék a rendkívüli fiút. A nemzet, a nagy család előre készülődik az eseményre. ... Az egész ország egy izgalom. ... »Mi történik velünk?« – gondolták szerte az ország minden részén, ezer meg ezer parasztviskóban azok, akik virrasztva várták az új esztendőt. Külön-külön mindnyájan csak egy évre, az akkor kezdődő évre gondoltak, de a sok külön gond együttvéve tízmillió esztendei kint jelentett.”²⁴

S ugyanígy: mivel Petőfi a csatában eltűnt, s holttestét nem találták meg, a harctéri halál ténye végleges bizonyítást nem nyerhetett, tág teret nyithatott oly fantasztikus továbbgondolások számára, amelyekhez képest a barguzini fogság képzelete csekélységnek látszik.²⁵ Mert e téren aztán se szeri, se száma a legváltozatosabb elképzeléseknek: Petőfit hol dárdával szúrják át a kozákok, hol karddal vágják le, hol német katonák ölik meg, hol a segesvári szász polgárok verik agyon. Illyés

---

24 ILLYÉS Gyula, *Petőfi*, (Budapest: Nyugat, é. n. [1936]), 5–8.

25 A Petőfi halálához kapcsolható XIX. századi feltételezések végtelen panorámája bontakozik ki Dr. Ferenczi Zoltán könyvéből: FERENCZI ZOLTÁN, *Petőfi eltűnésének irodalma*, Petőfi könyvtár, 24. (Budapest: Kunossy, Szilágyi és Társa, 1910). A halál-kultusz mai értelmezéséhez vö.: KISS, „A szibériai legenda...”, 132–171.

Gyula regényében Petőfit az a kozák szúrja le, aki az Illés Béla által kitalált, de hiteles történelmi figuraként prezentált és elfogadott magyarbarát orosz forradalmár katonatisztet le tartóztatta volt;²⁶ de van olyan vélemény is, hogy a magyar főurak Görgeivel cimborálva adják át a Habsburgoknak, akik titokban kivégzik.²⁷ Egy kései visszaemlékezés (1901!) szerint egy orvos, aki részt vett a csatában, észrevette a halott Petőfit, levágta s hazavitte a költő fejét, kifőzte, s haláláig otthon őrizte.²⁸ Több legenda él arról, hogy Petőfit a csata után eltemették, de oly módon, hogy soha senki ne tudja megtalálni: hú menekülő bajtársai egy folyó medrébe temetik (bizonyára az Attila-temetés legendájának továbbéléseként); az ellenséges fővezér pedig, aki felkerestette a csataterén Petőfi holttestét, elővigyázatosságból mély sírba temeti, s a sírhely fölötti földet egy század huszár egy napi lovaglásával elsimítja, a temetésre mégis emlékező katonákat pedig lelöveti (ismét az Attila-monda nyomán).²⁹

Az esetleges megmenekülés variációi is korlátlanok: a legfurcsább talán az, hogy Petőfi Szerbiába menekült, s mint nagyszakállú pravoszláv sekrestyés szolgált évtizedekig,³⁰ a legmerészebb, hogy Petőfi Szibériából áthajózott Kaliforniába, s az ottani aranybőségéből fogja támogatni Magyarországot. A legmesésebb pedig, hogy Petőfi a székely hegyekben egy tündérbe szeret bele, s az ottani barlangból tér vissza időnként, halhatatlanul.³¹ Ily módon Petőfinek mitikus halha-

26 ILLYES Gyula, *Két férfi: regény*, (Budapest: Révai, 1950), 134.

27 Ez utóbbit ld.: SISLAY József, *Petőfi Sándor tragikus halála*, (New York: Magyar Amerikai Kiadó Rt., 1991).

28 FERENCZI Zoltán, *Petőfi eltűnésének irodalma...*, 148–157.

29 DIENES, *A legendák Petőfije...*, 265, 267.

30 E legendát ironikusan leírja Móra Ferenc: MÓRA Ferenc, „Petőfi-morzsák (1922)”, in *A jó öreg Dugonics* (Genius, 1935), 66.

31 Az elsőt ld.: DIENES, *A legendák Petőfije...*, 137–141.; az utóbbit: „Petőfi a Kárpátok szelleme: Kászonvidéki rege”, in BARÓTI Lajos, *Petőfi a ponyván és a népirodalomban – Petőfi regék*, szerk. PÉTERFY Tamás, *Petőfi-könyvtár 22.* (Budapest: Kunossy

tatlansága szinte „természetes” módon rögzülhetett, már Jókai eljátszott a gondolattal: „A lánglelkű költő korán elhalt. Senki nem tudja, hol és mikor. Elveszett; – mint Romulusról mondák, elragadták őt az égbe.”,³² később Herczeg Ferenc Siegfriedhez és Achilleshez hasonlítja, hiszen „a Gondviselés rendelte el életét és halálát”.³³

A XIX. század végén számtalan versben ünnepelték Petőfi-nek mennybéli fogadtatását, apoteózisát – s a legutóbbi időkben is születtek olyan művek, amelyek szélsőséges víziókban képzelegtek Petőfi halhatatlanságáról: Makkai Ádám terjedelmes művében Petőfit a csatatéren a dalai láma és Kőrösi Csoma Sándor megmentik, s így hosszú vándorutat tud tenni a világon és a történelmen keresztül, minden életbeli viszonyát újrarendezvén,³⁴ Tomkiss Tamás egy Petrovics Sándor nevű 23 éves figurát egyrészt igazi dantei (túlvilági) utazásban részesít, másrészt végigjártatja vele a teljes (bár töredékesen felidézett) magyar történelmet,³⁵ a legújabban pedig Németh Gábor azt idézi fel tárcájában (G. Flaubert egyiptomi útinaplója alapján), hogy 1850-ben Petőfi arab vidékeken hol úgy jelent meg, mint arab dervis, hol pedig mint piréz szerzetes.³⁶ S talán az is figyelmet érdemel, hogy nem egy jelentős

---

– Szilágyi, 1910), 81–88; Érdekességként megemlíthető, hogy ugyanez a mese felbukkant a XX. század közepén is: DUKA János, „Eszendőnként visszatér (Kászon vidéki néprege)”, *Székelyföld* 3, 7. sz. (1999): 77–79.

32 JÓKAI Mór, „Petőfi Sándor (1856)”, in *Írói arcképek*, szerk. BISZTRAY Gyula (Budapest: Művelt Nép, 1955), 242. – Évtizedekkel később Jókai így nyilatkozott: „Petőfinek csak az égben volt még helye: sehol a földön.” Ld.: JÓKAI Mór, „Petőfi Sándor élete és költeményei”, in *Petőfi Sándor összes költeményei: Elbeszélő költemények*, szerk. HAVAS Adolf, Petőfi Sándor összes művei, 3 köt. (Budapest: Athenaeum, 1892) I:LXXI.

33 HERCZEG Ferenc, „A százéves Petőfi”, in *Tanulmányok I.*, Herczeg Ferenc művei 10 (Budapest: Singer és Wolfner, 1939), 114.

34 MAKKAI Ádám, *Úristen! Engedj meghalni! Petőfi Sándor pokoljárása és megidvezése: val(lát)omások*, (Budapest: Árgus C. E. T. Belvárosi Kiadó, 2003), 114.

35 TOMKISS Tamás, *Március 14: III szinoptikus könyv*, 01 (Budapest: Új Mandátum, 2002).

36 NÉMETH Gábor, „A vitorlarúdról, avagy a piréz szerzetes”, in *Ez nem munka: mondatok pénzért* (Budapest: Kalligram, 2017), 143–151.

író s költő is, mint Cs. Szabó László vagy Petri György, foglalkozott egy „túlélő” Petőfi-regény gondolatával.³⁷ Ezeknek a nagyon különböző szépirodalmi műveknek alapján aztán egy olyan fontos következtetés is levonható, mely szerint Petőfi specialitása abban is megragadható, hogy míg a többi nagy szerző életéről szóló regények, versek a nagy előd életének ismert eseteinek jobb vagy újabb megértését akarják új lélektani motívumok, stb. segítségével elérni, addig Petőfi esetében a szerzők merik elengedni időnként szélsőséges, nyíltan fiktív fantázia-játékaikat is, s rendkívül merészen és szabadon alkalmazzák a Petőfi-imágo adta „korrlátlan” lehetőségeket (ilyen „szabad” írói fogásra másnál csak nagyon ritka, kivételes példákat ismerek: Esterházy regényében E. P., a mester a HÉV-szerelvénnyel utazván barátságos beszélgetésbe elegyedik Mikszáth Kálmánnal, Szilasi László könyvében pedig Jókai 1849 végén, bujdosás helyett fiktív erdélyi utazással szerzi be ismert műveinek tapasztalati alapját).³⁸

---

37 Cs. Szabó elbeszélésében Petőfi 1847 nyarán nem köt házasságot, hanem Párizs-ba megy, találkozik Béranger-vel, Proudhonnal; az ottani februári forradalomban harcol, majd letartóztatják. '52-ben kiengedik, hazajön, s mindenütt csak saját legendájával találkozik... Arannyal is találkozik, ő sem ismeri fel, ő is hisz a legendás történetben. Petőfi itt sem leplezi le magát, majd eltűnik. Ld.: Cs. Szabó László, „Egy gondolat bánt engemet...”, *Nyugat* 29, 11 (1936), <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00610/19344.htm>. – Petri meg nem írt regényének terve: „Engem mindenesetre foglalkoztatott egy időben egy ilyen regény gondolata: Petőfi Oroszországban, aztán szökés Nyugat-Európába, összebarátkozás Marxszal! s a kiegészítés után retour Magyarországra. Ennek a fantasztikus filozófiai kaland-regénynek a lehetősége ma is foglalkoztat. – Petőfi a millennium évében hal meg – öregember nagytítóval játszik, s kiéget valamit.” Ld.: PETRI György, „Feljegyzések egy nagy spirálfüzetbe”, *Holmi* 14, 11 (2002): 1375–1394. – Megjegyezhető, hogy Petőfinek francia forradalmi tevékenysége már Ady Endre képzetében is felmerült: „Ha gazemberek és ostobák bele nem kergetik a háborúba, ahol elveszett, bizonyosan Párizsba kerül, konspirál III. Napóleon ellen, gyönyörű dolgokat ír, s talán a Commune alatt éri a halál.” Ld.: ADY Endre, „Piros és fekete”, in ADY Endre, *Publicisztikai írásai*, szerk. VEZÉR Erzsébet, Magyar Remekírók (Budapest: Szépirodalmi, 1987) 719–722.

38 ESTERHÁZY Péter, *Termelési-regény: kissregény* (Budapest: Magvető, 1979) 300–302, 304–311; SZILASI László, *Amíg másokkal voltunk* (Budapest: Magvető, 2016).

A sor a végtelenségig folytatható lenne – természetesen egészen a játékosságig. Már a XIX. század végén, a szibériai legenda első felbukkanásakor akadt költő (Bartók Lajos), aki eljátszott a gondolattal, hogy megírja Petőfi szibériai verseit;³⁹ az utóbbi ezredfordulón pedig igen sok (ötvennégy!) jeles író és költő nyert ihletet ugyanettől az ötlettől, hol parodisztikusan, hol megrendülten (a *Parnasszus* folyóiratnak *Barguzini versek* c. különszámában, 2000 tavasz). E változatos sorozatban olvasható Szilágyi Ákosnak is – a korábbiakban már említett, s e tanulmány mottójául is választott – rendkívül tanulságos megfigyelése: „Egyszer mindenki volt Petőfi. / Egyszer mindenki lesz.”⁴⁰

*

Másrészt azt kell állandóan szemünk előtt tartani, hogy minden jelentős és maradandó kultusz alapmozzanata a halál: miként teljesíti ki (vagy be) életét a hős a halál aktusában, hogyan igazolja a halál fensége vagy szenvedése az élet nagy teljesítményét: azaz hogyan válik a hős halála áldozatisággá. A mitikus hősök és a vallási szentek mind haláluknak elfogadása vagy kiprovokálása révén nyerik el transzcendens tisztületük méltóságát (továbbá annak garanciáját, hisz mivel nem élnek tovább, nem is ronthatják már el a róluk kialakult képet): ezért mondja a sztoikus bölcs, hogy halála előtt senkinek életét megítélni nem lehet, ezért torkollik a tragédia műfaja (első-

---

39 BARTÓK Lajos, „Petőfi kiadatlan költeményei, melyeket Szibériában írt”, in *Örtűzek: költemények* (Budapest: S. n., 1877).

40 Szilágyi Ákos ötletének mintegy szatírajátékát hallhatjuk a nyíregyházi punk (?) együttes, azaz Nemazalány és Lil G nagysikerű dalában, melynek refrénje: „itt már mindenki Petőfi Sándor”. Ld.: *Petőfi Sándor (Official Music Video)*, 2018, hozzáférés: 2020. május 20, https://www.youtube.com/watch?v=9PxSD0I_Tks. A videoklipet 2020. december 30-ig már 32 milliós megtekintéssel tartották számon!

sorban a hegelianus esztétika szerint) a halálnak véglegességébe – a halál aktusa mutatja fel a megélt élet teljességének igazát. Ezért nyer a kultikus figurák esetében a halál ábrázolása mindig valamely túlfeszített fenséget. Madarász Viktor híres (és számtalan alkalommal propagált) festményén a fennsíkron magányosan haldokló Petőfi saját vérével rajzolja a földre, igen szép kalligráfiával a „*Hazám*” szót, s még Szilágyi Domokos szép Petőfi-versében is felmagasztosul a halál egzisztenciális vállalásának hősiessége: „Van út – kiút nincsen – ha már halni kell: hát szemből, Halál!” (*Héjjasfalva felé*, 1978).⁴¹ A régi költőbarát, Tompa Mihály ítélete mintha hagyományozódott volna: „Nem hiszem, hogy Petőfi élne, akárki mit beszél róla, *rendkívüli* volt ennek az embernek támadása, élete, végének is olyannak kellett lenni. Kár! nagy költő volt! ámbár komisz ember, de nagy költő!”⁴² – a halál „rendkívüliségét” a továbbiakban nem lehetett megkerülni. Ezért kerül mindig (természetesen más költőnél is!) különös és túlinterepretált pozícióba pl. az életmű utolsóként fennmaradt verse: mintha Petőfi a *Szörnyű idő* című versét szándékosan hagyta volna utolsóként, s az életműzárás retorikai aktusaként, jóslatként akarta volna hagyományozni, elfeledvén a halál eljövételének időbeli véletlenét, továbbá azokat a visszaemlékezéseket, amelyek szerint Petőfi Székelykeresztúron, életének utolsó estéjén verset írt a vendéglátó család kisasszonyának tiszteletére. E túlinterepretálás szép példája, ahogy ugyanez a képzet

---

41 SZILÁGYI Domokos, *Világ hava: Válogatott versek*, szerk. SZAKOLCZAY Lajos (Budapest: Magvető, 1988), 296. Ugyanez a kép, a „szembefordulás” jelenik meg Bereményi Géza és Cseh Tamás népszerű, *Petőfi halála* c. dalában is (2000), kiegészülve annak megemlékezésével: „Hogy nem látja senki, nem így akarom!” hozzáférés: 2020. 04. 28, <https://csehtamasarchivum.hu/dal/classic/petofi-halala>.

42 „Tompa Mihály levele Szemere Miklóshoz, 1852. jan. 7.”, in BISZTRAY Gyula, szerk., *Tompa Mihály levelezése: 1839–1862*, 2, A magyar irodalomtörténet forrásai: Fontes ad historiam literariam Hungariae spectantes 6 (Budapest: Akadémiai, 1964) 156.

összekapcsolatlik az Ady-kultusz hasonló mozzanatával; az *Üdvözet a győzőnek* című vers elemzése során ugyanis ez hangzik el: „Nehéz kerülni a párhuzamot Petőfi utolsó versével, a *Szörnyű idő...* cíművel, s nem látni jelképesnek azt a tényt, hogy a magyarság két legnagyobb költő-vátesze a nemzeti lét kritikus pillanataiban végezte pályáját.”.⁴³

A kultikus figurák halálának „aktusa” így mindig fokozott figyelemben részesül, s rendkívül gyakran titokként, egyszer majd felleplezendő titokként hagyományozódik (ilyen első-sorban az erőszakos vagy öngyilkos halállal elpusztult hősök esete: a költő Zrínyi Miklós, a politikus Széchenyi István, Teleki Pál, a költő József Attila „nem természetes halála” rendre újra-ébreszti a kétkedést); másrészt előfordul az is, hogy a kultusz erősítéseként vagy újratereztéseként akár öngyilkos performanszként mutattassék fel: ilyen esetként tarthatjuk számon hogy az 1970-es években a nagyszerű színész, Latinovits Zoltán, majd utána a jeles kritikus B. Nagy László is „eljászotta” József Attila halálát, s ugyanolyan választott halállal távoztak, mint a nagy példakép Balatonszárszón. De ugyanezt a halálkultuszt képviseli az a beidegződés is, amely a halál (természetes módon véletlen) időpontjának szimbolikus, tehát félig-meddig választott és szándékolt jelentést tulajdonít: Arany János épp a Petőfi-szobor felavatása után halt meg, Ady halála a monarchia összeomlásával esik egybe, Móricz épp azon a napon halt meg, mikor először bombázták Budapestet,

---

43 Veres András tankönyvszövege: ZEMPLÉNYI Ferenc, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, HORVÁTH Iván, VERES András, SZÖRÉNYI László, BOJTÁR Endre, *Irodalom III.* (Budapest: Tankönyvkiadó, 1982) 268. – Csak illusztrációként: Petőfi az *Egy gondolat bánt engemet...* c. versét szándékosan helyezte el gyűjteményes kötetének utolsó lapjára, a befejező retorikai pozíció súlyával hangsúlyozván a vers programmatikus jelentőségét (a vers keletkezési idejét nem ismerjük, így sorrendiségéről nem tudhatunk semmit!), míg a *Szörnyű idő* utolsóként való besorolása csak a halál véletlenének, s az esetleges, vélelmezhető későbbi kéziratoknak elpusztulásával indokolható.

stb. Petőfi halála e szempontból is kiemelkedik: személyes pusztulása szinte megelőlegezi a világsi fegyverletétel összemzeti összeomlását, ezért született aztán oly sok interpretáció arról, hogy Petőfi – igaz váteszként – megjósolta volna csatatéri halálát, elfeledvén, hogy a felidézett vers, az *Egy gondolat bánt engemet...* épp azt tartalmazta: *akkor és csak akkor* van értelme haláalomnak, ha a csatában a világszabadság fog győzedelmeskedni. S elfeledvén azt, hogy Petőfi nem sokkal halála előtt épp ellenkező értelmű „jóslatban” rögzítette, hogy *nem* fog meghalni, ld. a *Bizony mondom, hogy győz most a magyar...* vers sorait: „Tudom, hogy a golyó nekem nem vét, / Tudom, hogy a sors öriz engemet, / Hogy engemet megölni nem lehet, / Mert én leszek, nekem kell lenni, ki ... Megéneklek majd diadalmadat, / Szabadság ... Meg kell, hogy érjem azt a szép napot...”⁴⁴

S e halálközpontúság szabályozza aztán a kultikus hősök életének nagy narratíváit: az élet mint a megdicsőült (vagy legalábbis értelmesnek tekintett) halálnak mintegy előzményeként íratik le, a költőről vagy a hősről szerzett jellemrajzok mind a halál beteljesülésének ígázatében fogalmazódnak meg – oly erősen, hogy pl. egy oly nagyszabású kultikus óda, mely Széchenyi István halálára íródott Arany János által, elhallgatja az öngyilkosság közismert tényét. Az aktus tudomásulvételével ugyanis nem tudta volna egyértelműen pozitívrá formálni az életút emelkedettségét és a példa ígázatát: „S midőn a szív feldobbant, hogy reméljünk: / Nagy szellem! íme, köztünk nem

---

44 PETŐFI Sándor, *Költeményei: 1848–1849: Függetlenség: ifjúkori versek 1838–1842: Töredékek: Kétes hitelűek*, szerk. VARIAS Béla, Petőfi Sándor Összes Művei, 3. (Budapest: Akadémiai, 1951), 223. Frivol játékként megengedhető Karinthy paródiájának felidézése is: »Csatában esem el, mibe fogadjunk« című versében megjósolja, hogy csatában fog elesni, mely ígázatát be is váltotta. Másik ígázatát »Szeptember végén« című versében, melyben azt írja, hogy nem csatában fog elesni, viszont nem váltotta be.” Ld.: KARINTHY Frigyes, *Így írtok ti: irodalmi karrikaturák*, 3. kiad., Modern könyvtár 108–112 (Budapest: Athenaeum, 1912) 42, <http://mek.oszk.hu/11700/11758/html/#13>.

valál. / Oh, mely irígy sors önző átka vett el, / Hogy ébredésünk hajnalát ne lásd?" *Széchenyi emlékezete*, 1860.⁴⁵ Épp ezért ropant különös, paradox és persze megoldatlan vállalkozás a bar-guzini legenda narratív beteljesítése: hiszen mit kezd majd a nagy nemzeti Petőfi-kultusz annak tudomásulvételével (de nem magyarázatával!), hogy a lánglelkű, hűséges költő nem magyar nyelvű környezetben szamovárokat javított, hálót font, összekötötte életét a helyi postamester lányával, tör-vénytelen gyermeket nemzett, s orosz nyelvű verseket írt (va-jon kinek a számára?). A legenda képviselői ezzel nem vetettek számot: a szibériai fogság és tartózkodás feltételezése radiká-lisan átírná, s megfosztaná a hősi halál által garantált kultikus fenségétől épp azt a Petőfi-képet, amelynek tisztelete kapcsán a kutatást elindították volt...

*

A halál aktusára épülő kultusz betetőzése természetesen ősi idők óta a temetés aktusa: amikor a hozzátartozók, az ismerő-sök, a tágabb közösség, végső soron a nemzet magáénak ismeri el az elhunytat, és – megadván neki a méltóságot – sírhelyet, azaz emlékhelyet biztosít számára. Oly helyet, ahol a mostani és elkövetkező közösség leróhatja tiszteletét a nagy előd előtt,

---

45 ARANY János, *Kisebb költemények*, szerk. VOINOVICH Géza, Arany János összes művei 1 (Budapest: Akadémiai k.-(ny.), 1951), 289. Nagyon hasonló ehhez Tompa Mihály mitizáló, Mózeset idéző, de persze elhallgatást fedező gesztusa Széchenyi-ódájában (*Gróf Mikó Imréhez*, 1860):

„Ki népét jós, bíró s vezér gyanánt / Óvá, ítélte és vezette hűn; / És látta már a boldog Kánaánt, / S nem ér oda – titokszerűn!” TOMPA Mihály, *Tompa Mihály ösz-szes költeménye* (Budapest: Arcanum, 1998), <https://mek.oszk.hu/01100/01101/html/01.htm#204>.

Ugyanígy mitizál Szász Károly is *Széchenyi emlékezete* c. ódájában (1860): „E gondolattal feküvök a sírba, e képpel alszik, ezzel édeleg. / Gondtelt fejét ott is lehajtja sírva, / S ez egy után még szíve is meleg. / Fölkelve onnan ismét, hogyha bírna, / Látván mint sír a hon a sír felett, / De földre lelke nem száll már alá, / Mert halhat-lanná tette a halál.” Ld.: SZÁSZ Károly, *Széchenyi emlékezete* (Pest: Emich Gusztáv, 1860), <http://real-eod.mtak.hu/id/eprint/8257>.

s ezáltal biztosíthatja az elhunyt és a jelenlegi közösség között a kapcsolatot, a folytonosságot; sír és emlékhely nélkül nincs elismertség, nincs megemlékezés. Nagy művészetelméleti teóriák állítják, hogy mind a képzőművészet, mind a költészet a halottkultusz jegyében keletkezett: kezdetben a síremlék-állítás (oszlopok, piramisok) és a sírfeliratok indították el az „esztétikai” kibontakozást – de ugyanezzel van szoros kapcsolatban az is, hogy az ókeresztény templomok rendre szenteknek sírja fölé építettek fel (csak a két legismertebb példa: a római Szent Péter- és Szent Pál-templom). A magyar irodalomban ezt az általánosan ismert és elismert képzetkört a legfantasztikusabb látványossággal Jókai Mór prezentálja az *És mégis mozog a föld* című regény (1872) záróképében: az immár felemelkedett nemzet, amely hálával szeretne emlékezni nagy előkészítőjére, a jelentős íróra, csak akkor nyugszik meg, mikor – sok év után – végre megtudja, hol is temették el a hajdan ismeretlenségben és el nem ismertségben elhunyt hőst. S mikor a rejtély megoldódik, az ünnepi temetés elől minden akadály elhárul, az egész ország és nemzet hatalmas örömmünnepet ül: megvan végre a Hely, ahol az emlékezés kapcsán a hős és az ünneplő közösség között helyre áll az óhajtott nagy egység („A város kiált! Az ország zeng, és szava elhallik az égi szférákig...”).⁴⁶ Ily szempontból nézve a temetés „kötelező” aktusa nem más, mint a kultikus mítosznak elhelyezése a társadalmi nyilvánosságban – a halottnak és a halhatatlanságnak a helyhez kötése. A sír ilyen értelemben az otthonosság helye is lesz (benne teljesedik ki az „*Itt élned, halnod kell*” nagy parancsa), s ezért követeli meg rendre a kultikus emlékezet a sírhelynek illendő méltóságát: ezért háborodik fel a költő, ha nagy elődjét

---

46 JÓKAI MÓR, *És mégis mozog a Föld: Eppur si muove* (1872), 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965) 359.

méltatlan temetőhelyen találja (vö.: Juhász Ferenc *József Attila sírja* c. hatalmas, szenvedélyes és számon kérő ódája, 1961), ezért keresnek mindig a nagy halott számára előkelő és méltóságos temetkezési helyet (pl. Sütő Andrást a marosvásárhelyi várban, Puskás Ferencet a Szent István-bazilikában helyezték örök nyugalomra); ezért történik annyi kísérlet a távolban elhunyt nagy emberek „otthoni” újratemetésére (Rákóczitól Rajk Lászlón keresztül Horthy Miklósig, Bartók Bélától Nyíró Józsefig).

S ugyanezen gesztus él azokban a hatalmas vállalkozásokban, amelyek a nagy hősök sírhelyeit egy helyre kívánják összegyűjteni (a hajdani királysír-templomok – pl. Saint-Denis katedrálisa vagy a bécsi kapucinus templom – mintájára): kell lennie egy olyan helynek, ahol a nemzet összes hőse egymás mellett nyughatik, s így a közösségi tisztelet is mintegy szintetikusán működhet, s mindenkire kiterjedhet. Ilyen terv volt a magyar reformkorban Széchenyi István nagy álma, az *Üdvlelde*, ami a Gellérthegyen létesítendő nemzeti temetőt vizionálta (nyilván a már nemzetivé szekularizált párizsi Panthéon és a bajorországi, Regensburg melletti Walhalla mintájára), ahol emlékhelyet nyerhetett volna minden nagy magyar, valásra és társadalmi rangra való tekintet nélkül⁴⁷, de ilyen elképzelés állítatja fel a nagy mauzóleumokat is (pl. a Kerepesi temetőben Kossuth, Batthyány Lajos, Deák Ferenc egymás mellett elhelyezkedő síremléke egészül ki a melljük temetett Antall József emlékével), egészen az elképesztően hatalmas terjedelműre tervezett Munkásmozgalmi Pantheonig (1957-től).

Abban az esetben, ha nincsen meg a hős holtteste, a kultikus gondolkodás gyakran nem elégszik meg emlékoszlop vagy

---

⁴⁷ SZÉCHENYI István, *Üdvlelde: gróf Desseffy Aurél hátrahagyott némi irománytöredékeivel* (Pest: Trattner: Károlyi, 1843).

szobor felállításával, hanem mégis sírt állít: üres sírt, amely azonban teljes értékű emlékhely gyanánt kell funkcionáljon. A *kenotáfium* (=üres sír) műfaja nem ismeretlen az európai művészettörténetben (a legimpozánsabb üres császársírok Münchenben és Innsbruckban láthatók), de – talán kevésbé ismert módon – a magyar kultúrtörténetben is megtalálható, s éppen Petőfi kapcsán. Mivel a kultikus emlékezet nem nyugodhatott meg Petőfi-sír nélkül, a Kerepesi temetőben – természetesen Petőfi teteme nélkül – felállították a Petőfi-család sírboltját (1908, a kripta fölött a turulos emlék 1911): az egyéni érdemekkel egyébként nem büszkélkedhető családtagoknak maradványaival mintegy pótolván a szent tetemet, s a családtagok révén – szinte érintkezési mágiát imitálván – mégis létrehozták a Petőfi-sírt. Nagyon hasonló aktus történt 1899-ben a segesvári csatasíkon, ahol hatalmas Petőfi-szobrot állítottak fel (Trianon után a szobrot el kellett távolítani, ma Kiskunfélegyházán áll), s a nagyhatású emlékünnepevény Petőfi istenülésének szónoklatai hangzottak el (Jókai Mór: *Apotheosis*, Váradi Antal: *A szent nyomok*, Bartók Lajos: *Apotheosis*) – íme a vesztes csata helyén, az eltűnt költő testének épp hiánya és mégis élő emléke került az isteni emelkedettség fényébe! (Idézet Ábrányi Emil: *Petőfi. A segesvári csataterén c. verséből*: „Ki az, aki hamvát sírva összeszedte? / Senki! Tán az Isten, s ő maga temette. / El sem is temette – fölvitte magának: / Szabadság, szerelem kettős csillagának. // ... / Tisztán olvadt át a halhatatlanságba, / Csupa lélek volt! Por nem maradt utána.”).⁴⁸ Ám a kenotáfium esetének legérdekesebb példáját a székelykeresztúri Petőfi-sír története mutatja fel: e városkában, ahol életének utolsó éjszakáját Petőfi eltöltötte,

---

48 ÁBRÁNYI Emil, „Petőfi. A segesvári csataterén”, in *Petőfi koszorúja: Versek, vélekedések, vallomások Petőfiről*, szerk. CSANÁDI Imre (Budapest: Magvető, 1973), 332.

a segesvári csata után meghalt egy ismeretlen honvédtiszt, akit hirtelen el is temettek, s mikor fél évszázad múltán a holttest előkerült, a helyi közösség úgy vélte, hogy a holttest csak Petőfié lehet – ezért ünnepélyesen el is temették – s bár azonnal, majd később-később folyamatosan cáfolták e meggyőződést, a sír ma is látható, s széles körű látogatottságnak örvend, rajta a rejtélyes, inkább groteszk, mintsem megrendítő felirattal: „Petőfi Sándor 1849. júl. 31. – 1902. okt. 25.”, azt a benyomást keltvén, hogy a hős holttestének lappangási idejét is méltó megörökíteni, s a helyi emlékezet számára fenntartani⁴⁹.

S a kenotáfium műfajának szerintem világ bajnok új változata a jelenlegi, Kerepesi temetőben lévő Petőfi-sír – csak épp azt nem lehet tudni róla, van-e benne valami, s ha igen, akkor mi? Ami biztos, az csupán annyi: Petőfi vélelmezett csontjai nincsenek benne, koponyája pedig kiváltképpen nincsen, hiszen azokat a titok őrzői még a hívek legszűkebb körei előtt is rejtgetik.

*

Petőfi sírnélkülisége már az 1850-es évek óta nyugtalanította a közönséget – Arany János szép versétől kezdődően („Ki nékem álmaimban / Gyakorta megjelenysz, / Korán elhunyt barátom, / Van-é jel síri fádon, / Mutatni, hol pihensz?” – *Emlények III.*, 1855.)⁵⁰ számtalan megnyilatkozást találunk arra nézvést: Petőfit, mivel sírja nincs, egyszerre tekintik jelen-

---

49 Az eset részletes leírását ld.: SÁNDOR-ZSIGMOND Ibolya, *A mi Petőfink: igazság és legenda* (Székelykeresztúr: F&F International, 2012). Az eset bölcs értelmezéséhez ld. Dávid Gyula szép bevezető szavait: „Jelkép erejű a felirat. A második dátum, a nevezetes »újratemetés« dátuma, ma már mindenki tudja: egy Petőfi-legenda születésnapja. Egy legendáé, amelyet azóta sokszorosan megcáfoltak, de amely, igazságtartalmától függetlenül, ennek a városnak a Költőhöz való személyes ragaszkodását hirdeti.”

50 ARANY János, „Emlények III.”, in ARANY, *Kisebb költemények*, 247.

valónak és nem-létezőnek, távoli példaképnek és közénk való közzsereplőnek, halottnak és halhatatlannak, s aktuális helyzetekben felébresztendőnek és visszatérendőnek, aki visszatérése során bizonyára magával hozná a megváltás üdvét is (e megváltásigénynek volt kései, nagyszabású megfogalmazása Gyurkó László szocialista indíttatású „imája” 1972-ből: „*Miatyánk, Petőfi Sándor, jöjjön el a Te országod!*”).⁵¹ Megidézése mindig őrzi a kettősséget: a jelenben élő és ható figurát, s a mennyekbe távolodott ideált, a „felébredt”, azaz visszatérő, ám hamarosan újra meghaló vagy eltűnő jelenést. E kettősség legelőször s a legnyersebben Jókai regényében, a *Politikai divatokban* nyert megfogalmazást (1864); a csataterén hősi halált halt vitéz költő (Zelevi Róbert) és az alkoholista csavargó poéta (Pusztafi) alakjában a korabeli Petőfi-imágó kettőssége jelenik meg – aki halálával kiérdemelte a transzcendens megdicsőülést, az mai viszonyok között csak félresikerült próbálkozásokra lenne képes. S e kettősség végig ott van a XIX. század második felében: visszavárják Petőfit (kivált a szibériai legenda felbukkanása után), ugyanakkor pedig azt is hirdetik, hogy a jelen kor nem lenne méltó ily figura számára: már Jókai is kettősen nyilatkozik, s hol azt mondja: „Ébredj álmodból, öregem!”, hol pedig azt: „De jól

---

51 Gyurkó nagy retorikájú szövegét ld.: Margócsy, *Jöjjön el a te országod...*, 341–343. – A költő „ébresztésének”, „visszatérésének” számtalan változatával találkozhatunk pl. Bartók Lajosnak *Petőfi* (1877) c. versétől („Oh jöjj, ki sírodban nyugszol temetetlen, / S vagy megsiratott, örök életű holt! / Mint lepke csak alszik a siri lepelben: / *Bölcsőd legyen* a hideg éjjelű bolt! / Jöjj! néped örökké vár *özvegyi gyászban*, / S közelgeni vél, ha nehéz az idő, / És éjszaki fényben, villámlobogásban, / Gondolja: *Petőfi* megint haza jő!”) Mécs Lászlónak *Szellemidézés* c. 1923-as versén keresztül („Két karom magasra tárom s mint igéző ajku táltos / mondom: minden sátánfajzat minden tánca, szünjete! / Nagy *Petőfi*, bárhol is vagy, szózatomra, mely idézget, / most jelenj meg!”) Utassy Józsefnek 1967-es *Züg március* c. verseig („*En szemfedőlapod lerántom: / kelj föl és járj, Petőfi Sándor! ... Talpra, Petőfi! Sírodat rázom: / Szólj még egyszer, a Szabadságról!*”); vagy E. Kovács Gyula *Petőfi ébredése* (1884) c. drámai költeményétől Páskándi Géza és Koltay Gábor *A költő visszatér* című 1988-as rockoperájáig.

jártál, hogy meghaltál!”⁵²; de a kor legtöbb költője, írója (pl. a már idézett Bartók Lajos vagy Mikszáth Kálmán is) ugyanezzel a dichotómiával játszik el. E beállítódásnak legérdekesebb megnyilatkozása az volt, mikor 1898-ban egy nagy körkérésre az ország vezető írói mondták el véleményüket „*Ha ma élne Petőfi...*” címmel, többnyire távolságtartó iróniával kezelvén saját véleményüknek kiküszöbölhetetlen kettősségét⁵³. S e kettősség bizonytalanságára még egy érdekes példát hoznék: Petőfi szobrának felállítása után szinte közhellyé vált ama retorikai fogás, amely szerint a szónok nem megszólítja, megidézi a nagy elődöt, hanem megelevenedni hagyja a szobrot (szinte hazajáró lélekként üdvözölve), s nem ő beszél Petőfihez, hanem úgy tesz, mintha a szoborban testet öltött, halhatatlan Petőfi szólna a közönséghez. E hagyomány Jókai 1882-es beszédétől kezdve az 1950-es évek szocialista Petőfi-kultuszáig terjedően folyamatosan él, újra s újra megfogalmazza magát, mintegy beteljesítvén a hajdani (hűtlen) barátának, Vahot Imrének emlékező jóslatát: „Nem haltam én meg... hisz folyvást él, mozog, s honszeretetre buzdítólag hat, alkot, gyarapít az én szellemem köztetek. Nem haltam én meg... s nem is aluszom... csak álmodom... a barátság, szerelem mennyei üdvének bűbájos képeivel... (...) Én megmondom nektek: hol az én sírom? – Meleg földben nyugszom, s álmodozom szépen, / *Nemzetem szívének kellő közepében!*”⁵⁴.

52 Jókai Mór: *Oh, Petőfi, ha most élnél!* (1865) és *Petőfi-ébredtő* (1875) c. verseiből

53 *A Hét* körkérdésére többek között Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc, Eötvös Károly, Kozma Andor, Papp Dániel, Bródy Sándor, Kiss József is válaszolt.

54 Ld.: VAHOT Imre, *Emlékiratai*, 3. kiad. (Budapest: Aigner, 1891), 296.

Ily háttér előtt kell látnunk a Petőfi-keresés, legendagyártás és újratemetés nagy, évszázados és mai történelmi kavalkádját: a Petőfi-mítosznak, a Petőfi-rejtély iránti érdeklődésnek, úgy látszik, soha nem volt s soha nem lesz vége; a mítosz a kultusz hívei számára felülírja a történelmet, a tényeket, s a hit omnipotens erejére támaszkodva meseként ki tudja elégíteni sok-sok ember költészettel, nemzettel, közösséghez tartozással kapcsolatos igényeit. Minek következtében a tisztázás történelmileg, tudományosan minden szempontból lehetetlennek és istenkísértőnek bizonyul; a racionális vita, a meggyőzés a kultusz mitikus erejével szemben eleve kudarcra van ítélve – azt hiszem, új legendák feltámadására a továbbiakban is fel kell készülnünk.⁵⁵ Ezért csak két hatalmas idézettel zárnám e fejtegetéseket.

A nagyszerű Benedek Elek 1922-ben így szónokolt a segesvári síkon egy nagyszabású centenáriumi megemlékezésen: „Áldjuk és szüntelen áldjuk, hogy a szabadság költőjének kiomló vére szentfölddé ezt a földet avatá. Lássuk meg a Gondviselés kezét abban az isteni jóvátevésben, mely Kőrösi Csoma Sándornak, az őshazát keresőnek, Zágoni Mikes Kelemennek, a húség eleven szobrának messze idegen földön alvó poraiért ellenértékül Petőfi Sándor porait ajándékozta ne-

---

55 A szibériai legenda hívóinek rendíthetlenségéről és meggyőzhetlenségéről csak egy elég elképesztő példát idéznék: mikor 2000-ben a *Parnasszus* c. folyóirat tavaszi számában (Barguzini versek. Petőfi is írhatta volna) megjelent játékos pamfletem, amely szinte halmozza az abszurd és hihetetlen képtelenségeket, s amely minden elemében tréfás és groteszk túlzásokkal él, s így próbálja szatirikusan kigúnyolni a tarthatatlan legenda egészét és konkrétumait, több olyan elismerő gratulációt kaptam, melyekben a legenda hívei úgy üdvözölnek engem, mint aki „megtért”, s ebben az írásban „hitet tett” a legenda (vagyis szerintük az „igazság”) mellett. Úgy látszik, az elfogult hívók számára egy szövegnek tartalma, valamint retorikájának modalitása mit sem számít (talán nem is szükséges elolvasni), ha maga a szöveg ily címet visel: *Petőfi Barguzinban*. Ld.: Margócsy István, „Petőfi Barguzinban (irodalomtörténeti pamflet)”, *Parnasszus* 6, 1. (2000): 3–7.

künk. S ha port ver szemünkbe a szél, ne fájjon! hátha Petőfi pora ez? Ha a lebegő égben rejtelmes, csudáshangú suhogást hallunk, dobbanjon meg a szívünk: hátha Petőfi szellemalakjának suhogása ez? Melyik sírban lett porrá és hamuvá: ne keressük. Mindegy. Ő a miénk. Ő a mi halhatatlan halottunk... Amiért áldva áldjátok Istennek szent nevét. Ámen."

A kiváló költő, Kányádi Sándor pedig ily szavakat szolt Székelykeresztúron 1969-ben: „A sírjával is úgy vagyunk, mint a názáretivel, valahol csak meg kell gyújtani a kegyelet gyertyáját, valahová csak le kell tenni a hódolat koszorúját. Ástam én is a nyáron, kerestem a koponyáját, szerencsére nem találtuk meg, pedig ott kellene lennie a fehéregyházi síkon, de a székelykeresztúri temetőben is van sírja és sírköve; a sírt ápoló öreg tanító bácsi egyszer azt mondta, leereszkedvén a szent hantra: hogy itt nyugszik-e, nem tudom, de akkora költő volt, akár minden faluban lehetne sírja; talán nem is a földön, a földben, hanem valahol ott a magasban pihen, s ez rajta a szemfödél: »magasan szállj és hosszan énekelj, haldokló hattyúm, szép emlékezet!«"⁵⁶

Hát ezért van sírja Petőfinek akkor is, ha nincsen.

*

S ezért gondolom úgy, hogy Petőfi alakja, figurája, imágója, a körülötte mozgó, élő és ható képzetkör és legendavilág a magyar kultúrában nem más, mint az állandóan újra s újra feltámadó, feltámadásával a megváltás mindenhatóságát, az újratemtés megtermékenyítő csodáját ígérő isten archetipikus mitémájának megtestesülése.

---

56 Mindkét idézetet közli: SANDOR-ZSIGMOND, *A mi Petőfink...*, 109.